

Carme MOLINERO: *La captación de las masas. Política social y propaganda en el régimen franquista*, Madrid, Cátedra, 2006, 223 pàgines.

Aquesta obra de la professora Molinero, reconeguda especialista en l'estudi de la política social i les condicions laborals dels sectors treballadors durant el franquisme a Catalunya i Espanya, és una nova història sobre un tema vell. És una nova història, en la mesura en què l'autora recorre a fonts abans poc explotades, com les generades per la mateixa Administració i el partit únic franquista, alhora que recapitula alguns dels seus treballs anteriors i sintetitza l'estat de la qüestió sobre el problema de la capacitat de l'Estat franquista, especialment durant les dècades de 1940 i 1950, per generar consens social. També ho és en la mesura, igualment, en què Carme Molinero insereix aquesta preocupació en un àmbit comparatiu més ampli, com fou l'experiència dels règims feixistes i autoritaris europeus del període d'entreguerres i, fins i tot, el context pròxim de la postguerra (la política social dels estats democràtics d'Europa occidental en el període de reconstrucció, després de 1945). I és un vell tema, per tal com el debat al voltant de la capacitat dels feixismes europeus per a generar consens, des de les clàssiques formulacions de Renzo de Felice, i l'anàlisi dels límits de les polítiques d'integració social, a fi d'assolir l'ideal de la comunitat nacional, són qüestions que ocupen la historiografia europea dels autoritarismes i feixismes des de fa dues dècades.

Això no fa que el producte resultant siga un *déjà vu*, ni que arribe a conclusions previsibles. En efecte, en la historiografia espanyola faltava, fins ara, una visió sintètica i interpretativa, alhora que empíricament ben fonamentada, que presente una visió global del tema que ací és objecte d'estudi. Són ben abundants les monografies sobre territoris i personatges concrets, sobre el discurs i la política institucional del primer franquisme i sobre les seues pràctiques repressives. Són escasses, però, encara que no inexistents, les aportacions relatives a la seua política social. A parer nostre, un primer mèrit de *La captación de las masas* consisteix a oferir una visió integrada de les diverses perspectives obertes en l'estudi del primer franquisme. D'una banda, la pràctica política; d'una altra, el discurs d'integració social i comunitat nacional, desenvolupat especialment pels sectors falangistes. S'hi afegeix també l'impacte de la repressió i la misèria sobre les actituds

d'unes classes subalternes fortament empobrides després de 1939, tant respecte al seu nivell de vida abans de 1936, com en comparació amb la major part d'Europa occidental. Finalment, l'anàlisi no només de les intencions, sinó de les realitzacions pràctiques, val a dir, la distància entre *el que es diu* i *el que es fa* per part d'un aparell estatal insuficient i un partit que volia ser de masses, però no les atreia prou.

Aquests eixos són exposats de manera àgil i sintètica per l'autora en diversos apartats temàtics. En primer lloc (pàgina 17-71), l'anàlisi del discurs de la reforma social divulgat pel règim, i molt en especial pels seus sectors falangistes, durant les dècades de 1940 i 1950. Un discurs basat, com tots els feixismes, en la sublimació del conflicte, mitjançant el recurs a la integració de la comunitat nacional i la formulació teòrica de metes reformistes, fins i tot amb una certa vestidura «revolucionària» en el discurs, que es contradeïa amb l'evidència que el franquisme, fruit d'una brutal guerra civil, mantenia una divisòria fonamental entre vencedors i vençuts, que ni el més radical dels discursos del falangista José Antonio Girón era capaç de superar. Aquesta comunitat nacional pretenia no tenir classes, però conservava jerarquies al seu interior. També un caràcter excloent, en la mesura que els mecanismes d'integració —retòrica i pràctica— oferits als vençuts eren insuficients.

En segon lloc (pàgines 73-185), Carme Molinero aborda l'actuació de les diverses instàncies politicoadministratives i les diferents organitzacions dependents del partit únic, que tenien al seu càrrec posar en pràctica la política social. Aquesta part té un gran caràcter innovador, en el qual l'autora revisa temes i fonts més aviat àrides. Però d'elles extrau el suc necessari per mostrar-nos dues coses. Una, el raquitisme de les mesures adreçades a establir mecanismes de previsió social o destinats a augmentar el benestar de la classe treballadora en àmbits com l'habitatge o el lleure. El mateix s'aplica a la Sección Femenina (SF) de FET i l'Auxilio Social, organització aquesta darrera sobre la qual disposem també d'una recent monografia d'Àngela Cenarro, que arriba a conclusions semblants.⁴ L'autora destaca el component de política de gènere que tenia la tasca de la SF, compromesa amb l'objectiu d'assignar a la dona espanyola un paper subordinat a l'home i de confinar-la a l'atenció de la llar i la família. Com bé s'assenyala al llibre, una cosa era el model falangista de dona i un altre el model de dona falangista (p. 159). D'acord amb les estadístiques internes, fou potser aquest l'aspecte on més desenvolupament tingué la política assistencial del règim. Amb tot, l'impacte real de les activitats d'alfabetització, formació i divulgació de la higiene, dutes a terme per l'Auxilio Social i la SF en general, serà difícil de mesurar, si no hi incorporem una estimació «des de baix», com adverteix Molinero amb raó, en unes pàgines sobre les activitats de les visitadores rurals, per exemple, que són d'altra banda innovadores (pàgines 184-185).

Per fi, en un capítol que em sembla breu (pàgines 187-209) respecte als anteriors, Carme Molinero s'atura en quina fou la resposta de les classes treballadores a les polítiques socials desenvolupades pel règim i el partit únic. Els mateixos informes interns de l'aparell de poder franquista, examinats per l'autora, mostren clarament els límits insuperables de la política paternalista del règim. En aquest sentit, la seua conclusió és pregona: la percepció social de les polítiques d'assistència i previsió desenvolupades pels falangistes no va obeir a la pròpia autopercepció d'aquests últims com a capdavanters de la revolució pendent del nacionalsindicalisme. Els falangistes foren identificats per bona part de la població com a executors de la repressió, que es perllongà a més

4. A. CENARRO, *La sonrisa de la Falange: Auxilio Social en la guerra civil y en la posguerra*, Barcelona, Crítica, 2005.

durant més d'una dècada. Les seues polítiques, en contrast amb el que esperava el ministre Girón, mai no van aconseguir de crear el nivell de consens i atracció que esperaven generar entre els sectors populars. Ni la situació social de les classes treballadores experimentà millores substancials fins a la dècada de 1960, ni els recursos esmerçats per l'Estat franquista en despesa social foren tan abundants com per a compensar significativament aquest panorama. L'Església catòlica aspirava a mantenir les seues quotes de presència en l'àmbit assistencial i educatiu i l'organització falangista mai no fou tan densa com per a estendre els seus tentacles de manera capilar per tots els territoris i ambients socials. La disciplina va dominar sobre el consens (pàgina 198) i les actituds socials que predominaven entre els treballadors, conclou Molinero, poden calificar-se més com a «passivitat forçada» que no pas com a indiferència o, menys encara, acceptació (pàgina 203). És cert que es van introduir els subsidis, els *plus* familiars i les pagues de previsió, però el seu import fou reduït, si ho comparem amb l'entorn europeu. Amb tot, la II República havia deixat un record escàs de la seua legislació social i un sector apreciable de la població —allò que escoltem alguns de menuts als nostres pares i a vis: «amb Franco hi hagué Seguretat Social»— podia pensar, davant la manca d'informació sobre la resta d'Europa, almenys, fins les onades migratòries de la dècada de 1960 o, diríem nosaltres, fins las de 1950 cap a països com Argentina, que el règim franquista era el que havia dut una mena d'Estat del Benestar. Tot i que l'autora no inclou referències comparatives respecte a l'evolució de l'*Estado Novo* portuguès en aquest terreny, algunes fonts orals d'emigrants gallecs a França o Suïssa, després de 1960, insisteixen en la sorpresa pel caràcter «avançat» de la protecció social espanyola i del nivell d'alfabetització en comparació amb els emigrants portuguesos, però alhora els irritava comprovar el nivell de vida d'obriers francesos o suïssos. Una vegada més, tot depenia de amb qui es comparassen els treballadors.

Potser és en aquest aspecte on trobem a faltar en l'anàlisi de Molinero una obertura més gran envers la incorporació de testimonis procedents de les mateixes classes subalternes, siguen registres orals o memòries, que facen possible contrarestar «des de baix» la percepció que els informes oficials del règim creien trobar en les classes populars. Tot i que no en siga una panacea, creiem que aquest enfocament podria haver completat el quadre de les actituds socials enfront del primer franquisme, a l'estil del ric fresc de matisos i percepcions que va oferir, en recórrer a aquestes fonts, Luisa Passerini sobre la classe obrera de Torí, durant els anys del feixisme italià. I podria haver-se fet amb una perspectiva que integrés de manera una més equilibrada el món rural i l'urbà, ja que és la classe obrera de la ciutat la que ocupa el protagonisme d'aquest llibre i no tant el camperolat.

Ací també podria haver-se incorporat una variable més: l'abast amb el qual el règim fou capaç igualment de decebre els seus propis fidels. És a dir, aquells sectors populars que van fer costat, de manera més o menys massiva, la rebel·lió de l'estiu de 1936, que lluitaren voluntaris en milícies falangistes o requetés, que en part se «socialitzaren» durant el conflicte en allò que podem anomenar el franquisme de guerra i que, arran de 1939, van tornar a casa. Hi hagué desmobilització entre aquests milers d'excombatents? O, ben altrament, només per a ells hi hagué mecanismes efectius d'integració en la limitada xarxa assistencial del règim, ni que fos sols gràcies a que foren afavorits en l'accés als llocs subalterns de l'administració de l'Estat? Segons el nostre punt de vista, qualsevol anàlisi del franquisme i les seues polítiques socials no ha d'oblidar que entre els vencedors també hi havia camperols petits propietaris, artesans i obrers. Quines foren les seues actituds? Alguns testimonis aïllats suggereixen que precisament la manca de concreció de les promeses de justícia social, juntament amb la fam i el racionament,

alienaren del règim vencedor més d'una voluntat guanyada per la mobilització del temps de guerra.⁵

Més enllà d'aquests matisos, que responen més a les ganes per «saber-ne més» que deixa aquesta aconseguida síntesi que a la constatació de llacunes, i d'algun petit error factual molt secundari —com ara, que Wilhelm Faupel no fou «agregat de propaganda» alemany (pàgina 26), sinó el primer ambaixador de Hitler a l'Espanya sublevada—, *La captación de las masas* constitueix un assaig històric que reuneix originalitat, elaboració amb cura, voluntat sintètica i, no és sobrer reconèixer-ho, una notable agilitat expositiva. Una obra que, al seu torn, suscita interrogants, tot i esperar la realització de noves recerques, tant sobre els límits del consens —o del *consentiment*, terme preferit per bona part de la historiografia sobre els feixismes— i la resistència dels sectors populars durant el règim franquista com sobre les actituds de segments socials concrets, a territoris determinats.⁶ Això fa d'aquesta obra, sens dubte, un clàssic de la bibliografia sobre el primer franquisme.

XOSÉ M. NÚÑEZ SEIXAS

5. Per a posar-ne un exemple, entre milers possibles, el testimoni del fill de pagesos gallecs L. VARELA, *De Galicia a Buenos Aires. —Así es el cuento— Recuerdos desde el Bar La Cancha*, Buenos Aires, Volpe Ed., 1996.

6. Per exemple, la recent tesi doctoral d'A. CABANA IGLESIA, *Entre a resistencia e a adaptación: A sociedade rural galega no franquismo (1936-1960)*, Universitat de Santiago de Compostel·la, 2006.